

Straipsniai

MAGDEBURGO MIESTO TEISĖS IŠTAKOS IR SKLAIDA EUROPOJE: STRUKTŪROS, MECHANIZMAI, MATMENYS*

Heiner Lück

Profesorius, teisės mokslų daktaras
Halės-Vitenbergo Martino Liuterio universiteto
Civilinės teisės, Europos, vokiečių ir saksų teisės istorijos katedros vedėjas
Saksų mokslų akademijos Leipcige tikrasis narys
El. paštas: heiner.lueck@jura.uni-halle.de

Santrauka. Viduramžiais ir ankstyvaisiais Naujaisiais laikais iš vidurio Vokietijos pasklido skirtingi impulsai, turėję svarbią įtaką Europos kultūros istorijai. Teisės srityje jiems priklauso Saksų veidrodis ir Magdeburgo miesto teisė. Abu teisės šaltiniai ne tik kūrė teisės gyvenimą vidurio, rytų ir šiaurės Vokietijos erdvėje, bet ir padarė didelę įtaką daugeliui Vidurio Rytų Europos kraštų. Straipsnyje aptariami miesto teisės atsiradimo raida vidurio Vokietijos erdvėje ir šio kompleksiško proceso Magdeburge vystymasis. Abu savo ištakomis vokiški teisės šaltiniai, Magdeburgo miesto teisė ir Saksų veidrodis, radosi Elbės vidurupyje, Magdeburge, ir buvo iš čia skirtingomis formomis perimti ir pasklido daugybėje vietų, kurios driekėsi tarp Elbės Vokietijoje, Dniepro Ukrainoje ir Dauguvos Latvijoje. Nei vienas vokiškos teisės tekstas nepadarė tokios įtakos iki šiol.

Reikšminiai žodžiai: Magdeburgo miesto teisė, Saksų veidrodis, Vokietija, Vidurio Rytų Europa.

Keywords: Magdeburg rights, Saxon Mirror, Germany, Central East Europe.

I. Magdeburgo miesto teisės pirmtakai ir ištakos

Europos kultūros istorijoje Viduramžiais ir ankstyvaisiais Naujaisiais laikais iš vidurio Vokietijos sklido įvairiopi impulsai. Teisės srityje tai Saksų veidrodis (vok. *der*

Sachsenspiegel) ir Magdeburgo miesto teisė¹. Abu teisės šaltiniai ne tik formavo

Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmai. Atidarant renginį sveikinimo žodį tarė Saksonijos-Anhalto žemės ministras pirmininkas dr. Reineris Haseloffas.

Straipsnyje bibliografijos aprašai palikti originalūs – *red. past.*

¹ Plg. taip pat tyrimų istorijos požiūriu svarbius straipsnius, paskelbtus šio metraščio ankstesniuose tomuose: Paul Krause: Forschungen zum Magdeburger Recht im Generalgouvernement, in: Sachsen und Anhalt 17 (1941–1942–1943), S. 278–359; Heiner Lück: Dr. iur. Fritz Markmann (1899–1949) als Erforscher und Editor des Magdeburger Rechts, in: Sachsen und Anhalt 22 (1999/2000), S. 289–314; taip pat serijos „Quellen

* Straipsnis parengtas pranešimo, kuris buvo skaitytas konferencijoje „Magdeburgo teisė ir jos sklaida Europoje. Istoriniai ir šiandienos ryšiai“, pagrindu. Vilniaus miesto rotušėje 2013 m. gegužės 14 d. vykusią konferenciją surengė Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministerija, Vilniaus miesto savivaldybė, Vilniaus universitetas ir Nacionalinis muziejus Lietuvos

teisinį gyvenimą vidurio, rytų ir šiaurės Vokietijoje, bet ir darė didelę įtaką Vidurio Rytų Europos kraštų teisėtvarkoms². Tarp 1220 ir 1235 m. rytiniuose Harco priekalniuose atsiradęs Saksų veidrodis³ – reikšmingiausias vokiečių Viduramžių teisy- nas, daugiausia apima kaimo gyventojams galiojusias taisykles. Nepriklausomai nuo to Elbės vidurupyje įsikūrusioje Magdeburgo prekybos metropolijoje⁴ susiformavo teisiniai papročiai, kurie buvo tinkami ir palankūs prekybai bei amatams ir valdžios santykių mieste balansui.

Jau nuo X a. pavienės kaimo gyvenvietės, o kiek vėliau, nuo XI a., ir miestai vidurio Vokietijoje pradėjo pamažu išsiskirti iš bendros krašto teisinės aplinkos.

und Forschungen zur Geschichte Sachsen-Anhalts“ 6-ąjį tomą: Heiner Lück/Matthias Puhle/Andreas Ranft (Hg.): Grundlagen für ein neues Europa. Das Magdeburger und Lübecker Recht in Spätmittelalter und Früher Neuzeit, Köln/Weimar/Wien, 2009.

² Plg. autoriaus ir Leipcigo slavisto Ernsto Eichlerio (1930–2012) iniciuotą ilgalaikį tyrimų projektą, vykdomą Saksų mokslų akademijoje Leipcige „Saksų-Magdeburgo teisė kaip kultūrinė jungiamoji grandis tarp Rytų ir Vidurio Europos teisėtvarkų“: Ernst Eichler/Heiner Lück (Hg.): Rechts- und Sprachtransfer in Mittel- und Osteuropa. Sachsenspiegel und Magdeburger Recht, Berlin 2008; Inge Bily/Wieland Carls/Katalin Gönzci: Sächsisch-magdeburgisches Recht in Polen. Untersuchungen zur Geschichte des Rechts und seiner Sprache, Berlin, 2011; Katalin Gönzci/Wieland Carls: Sächsisch-magdeburgisches Recht in Ungarn und Rumänien. Autonomie und Rechtstransfer im Donau- und Karpatenraum. Unter Mitarbeit von Inge Bily, Berlin/Boston 2013 (= IVS SAXONICO-MAIDEBVRGENSE IN ORIENTE 1, 2, 3).

³ Į Peterio Landau hipotezę, esą Saksų veidrodis susiformavo Altcelos (*Altzella*) vienuolyne prie Noseno (*Nossen*), dėl vietos stokos atsižvelgti nėra galimybės. Plg. Peter Landau: Der Entstehungsort des Sachsenspiegels. Eike von Repgow, Altzelle und die anglo-normannische Kanonistik, in: Deutsches Archiv für Erforschung des Mittelalters 61 (2005), S. 73–101.

⁴ Plg. Matthias Puhle: Magdeburg im Mittelalter. Der Weg von der Pfalz Ottos des Großen bis zur Hansestadt um 1500 (= Studien zur Landesgeschichte 16), Halle (Saale), 2005.

Atsižvelgiant į tai, kaip šis procesas vyko, tapo prasminga ir būtina atskirti ir toliau visuotinai galiojusią žemės teisę^{5*} (vok. *Landrecht*) bei miesto teisę, atsirandančią teisiškai privilegijuojant miestus ir nustatant miestiškas normas. Tačiau priešingai nei žemės teisė, miesto teisė kaip santykinai savarankiška šaltinių grupė išryškėjo tik XIII a. viduryje. Kai kuriais atvejais, visų pirma individualios laisvės požiūriu, reguliavimas iš žemės teisės skyrėsi nelengvai⁶.

Skirtumas tarp miesto ir jį supusios aplinkos buvo teisinio pobūdžio⁷. Tam tikra prasme tai susiję su dviem pamatiniais miesto gyventojų bendrabūvio aspektais. Pirma, santykiai mieste grindžiami ypatingu teisiniu reglamentavimu, kuris skiriasi nuo žemės teisės. Antra, miestas – tai tam tikru būdu teisiškai sukurta miesto piliečių bendruomenė. Miestiečiai tarpusavyje su-

^{5*} Čia ir toliau terminas *Landrecht* verčiamas lietuvių mokslo literatūroje įprasta apibrėžtimi *žemės teisė*. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad autorius terminą vartoja teritorine prasme, apibūdindamas tam tikrame krašte galiojusią teisės nuostatų visumą. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istoriniuose šaltiniuose ir jos tyrimams skirtoje istoriografijoje terminas *право земское, ius terrestre* bei jo lietuviškas atitikmuo *žemės teisė* daugiau vartojami luominiu aspektu, jais taip pat apibrėžiama visos šalies teisė. Išsamiau žr. Jolanta Karpavičienė: Magdeburgo teisė: ištakos ir transformacijos, in: Lietuvos miestų istorijos šaltiniai, t. 3, Vilnius: LII, p. 175–254, čia p. 184–186 (*vert. pastaba*).

⁶ Plg. Bernd Kannowski: Freiheit, in: Albrecht Cordes/Heiner Lück/Dieter Werkmüller (Hg.) und Ruth Schmidt-Wiegand als philologischer Beraterin: Handwörterbuch zur deutschen Rechtsgeschichte, 2. Aufl. (toliau – HRG²), Bd. 1, Berlin, 2008, Sp. 1745–1758, čia Sp. 1752; Gerhard Dilcher: Die Rechtsgeschichte der Stadt, in: Karl S. Bader/Gerhard Dilcher: Deutsche Rechtsgeschichte. Land und Stadt – Bürger und Bauer im Alten Europa, Berlin u.a., 1999, S. 251–827, čia S. 327 ff.

⁷ Plg. Karl Kroeschell/Albrecht Cordes: Bürger, in: HRG² 1 (2008), Sp. 738–747.

sieti miesto piliečio priesaikos⁸ ir tikrai jau nuo XIII a. pirmųjų dešimtmečių pavaldūs renkamos tarybos – miestiečių bendruomenės organo – sprendimams.

Miesto struktūra paprastai būdavo grindžiama miesto siuzereno privilegijomis. Jomis būdavo užtikrinamos tam tikros laisvės konkrečiai gyvenvietei, kuri kurdavosi prie prekyvietės ir kurioje iš pradžių dažnai gyvendavo tik pirkliai. Glaustas šių laisvių santraukas raštu dokumentuoja privilegijos, vadinamosios *Handfeste*⁹. Jos laikytinos ankstyvąja miesto teisės raiškos forma. Šiomis privilegijomis dažnai būdavo reglamentuojami teisingumas, teismo procesas ir miesto piliečių laisvės, pavyzdžiui, teisė laisvai disponuoti žemėvalda.

Magdeburgas buvo svarbi prekybos vieta paribyje su į rytus nuo Elbės plytėjusiomis sritimis, kuriose gyveno slavai. Jame santykinai anksti galėjo vystytis paprotinės teisės normos, atitikusios miestiškos gamybos ir prekybos sąlygas. Kai kuriuose X a. dokumentuose, pagrįstuose jau Magdeburgo teisiniais papročiais, atrodo, pirmiausia omenyje turėti tik prekyvietę ir apie ją susikūrusios gyvenvietės gyventojai¹⁰. Viename karaliaus Otono III (983–1002) 989 m. rašte Halberštato

(*Halberstadt*) vyskupui galima perskaičiuoti, esą pastarasis turįs taip organizuoti turgų, kaldinti pinigus, taikyti muito teisę ir vykdyti jurisdikciją, kaip tai įprasta Magdeburge: „<...> *sicut relique civitates Magadeburg...*“¹¹ 994 m. Kvedlinburgo pirkliais buvo aiškiai patvirtintos tos teisės, kuriomis jau naudojosi Kelno, Mainco ir Magdeburgo pirkliai. Karaliaus dokumente rašoma: „<...> *in mercatoria iure <...> Coloniae, Magontie, Magadaburch similibusque nostras <...> concessum.*“¹² Tai buvo dar kartą įteisinta keliais dešimtmečiais vėliau (1040), tik šįkart įtraukiant ir Goslaro pavyzdį¹³: „<...> *lege ac iusticia vivant, quali mercatores de Goslar et de Magdeburga... usi sunt et utuntur.*“¹⁴

Tačiau Magdeburgo teisiniais papročiais būdavo grindžiamas žmonių bendrabūvis ir kaimo gyvenvietėse, kuriose apskritai pirklių nebūta, pavyzdžiui, Poppendorfe (*Poppendorf*)¹⁵: „<...> *iusticiam et consuetudinem Magdeburgensis fori...*“¹⁶

1151–1170 m. privilegijoje Stendaliui rašoma: „<...> *per omnia iusticiam Magdeburgesium civium concessimus, cuius si forte aliquando apud eos executio non voluerit, in Magdeburgensi civitate iusticiam*

⁸ Visų pirma: Wilhelm Ebel: *Der Bürgereid als Geltungsgrund und Gestaltungsprinzip des deutschen Stadtrechts*, Weimar, 1958.

⁹ Plg. Martin Armgart: *Handfeste*, in: HRG² 2 (2012), Sp. 735 f.

¹⁰ Plg. pamatinę Walterio Schlesingerio studiją: Walter Schlesinger: *Forum, Villa Fori, Ius Fori. Einige Bemerkungen zu Marktgründungsurkunden des 12. Jahrhunderts aus Mitteldeutschland*, in: *Aus Geschichte und Landeskunde. Forschungen und Darstellungen. Franz Steinbach zum 65. Geburtstag gewidmet von seinen Freunden und Schülern*, Bonn, 1960, S. 408–440 (čia cituojamas naujas leidimas: to paties, *Mitteldeutsche Beiträge zur deutschen Verfassungsgeschichte des Mittelalters*, Göttingen, 1961, S. 275–305).

¹¹ MGH DO III, Nr. 55.

¹² MGH DO III, Nr. 155. Registras leidinyje: Gustav Hertel (Bearb.): *Urkundenbuch der Stadt Magdeburg, Teil 1: Bis 1403 (= Geschichtsquellen der Provinz Sachsen und angrenzender Gebiete 26)*, Halle, 1892 (naujas leidimas – Aalen, 1975) (toliau – UBM I), Nr. 17.

¹³ Plg. Heiner Lück: *Goslar*, HRG² 2 (2012), Sp. 466–469.

¹⁴ Registras leidinyje UBM I, Nr. 21.

¹⁵ Taip pat Puppendorfas (*Puppendorf*) tarp Magdeburgo ir Heirotzbergo (*Heyrothsberge*).

¹⁶ Friedrich Israel/Walter Möllenberg (Bearb.): *Urkundenbuch des Erzstifts Magdeburg, Teil 1 (937–1192) (= Geschichtsquellen der Provinz Sachsen und des Freistaates Anhalt, Neue Reihe 18)*, Magdeburg, 1937 (toliau – UBEM I), Nr. 310.

*suam ipsos exsequi oportebit...*¹⁷ Vėliau plačiai išgarsėjęs prekybos miestas Leip-
cigas 1160–1170 m. buvo įsteigtas Mag-
deburgo-Halės teisės pagrindu: „<...>
sub Hallensi et Magdeburgensi iure...“¹⁸

Labai abejotina, ar šiuo laikotarpiu gali
būti kalbama apie „miesto teisę“. Minėtos
teisės (*iura*), papročiai (*consuetudines*),
teisingumas (*iusticia*) ir kt. nebūtinai
yra „miesto teisės“, „miesto papročiai“,
„miesto teisingumas“ ir t. t. Abstrakčiai
žvelgiant, galima būtų vadovautis tokia
taisykle: be miesto nėra jokios miesto
teisės. Be abejonės, „miesto teisės“ su-
vokimas priklauso nuo „miesto“ teisine
prasmė egzistavimo, tačiau ne tik. Teisė
mieste taip pat turėtų skirtis nuo teisės,
kuri galioja aplink miestą esančiame kraš-
te. Tiesa, neturėtų būti atmesti ir teisių su-
siklojimo atvejai. Šie ankstyvi pavyzdžiai,
patvirtinantys Magdeburgo kilmės teisi-
nių papročių egzistavimą, byloja ir apie
tai, jog tam tikrose vietovėse turėjo būti
paisoma kitos teisės nei ta, kuri galioja jų
apylinkėse (žemės teisė). Walterio Schle-
singerio prielaida, esą dokumentų suda-
rytojai „neabejotinai galvoję apie tai, jog
valstietiškoje gyvenvietėje galėtų rasti
miestiškas gyvenimas“¹⁹, nors ir nėra klai-

dinga, tačiau bent jau tikrai ne visais atve-
jais būdavo ketinama steigti miestą. Tačiau
W. Schlesingerio mintis, esą „iš pradžių
miesto teisė ir valstietiška naujakurių tei-
sė buvusios artimai giminingos“²⁰, yra
visiškai teisinga. Abu minimus normų
kompleksus sieja ta aplinkybė, kad kalba-
ma apie ypatingas teises, t. y. apie teises,
kurios skiriasi nuo seniai atsiradusios ir
aplinkui galiojusios žemės teisės.

Aiški skirtybė radosi Magdeburge ir ki-
tuose miestuose XII a. aštuntuoju ir devin-
tuoju dešimtmečiais, garsiojo arkivysku-
po Vichmano iš Magdeburgo (*Wichmann
von Magdeburg*, 1152–1192 m.) tarnybos
laikais. Jo arkivyskupavimo metu, rodos,
vyko tolesnė plėtra, tačiau iki šiol nėra aiš-
ku, kiek Magdeburgo arkivyskupai apskri-
tai prisidėjo prie vėliau taip pagarsėjusios
„Magdeburgo miesto teisės“ formavimo.
1174 m. dokumento²¹, kuriuo Vichma-
nas suteikė Magdeburgo teisę Juterbogo
(*Jüterbog*) miestiečiams, pažodinis tekstas
akivaizdžiai rodo išlaisvinimą iš žemės
teisės. Jame galima perskaityti, esą visi
Juterbogo gyventojai ir miestiečiai („<...>
*omnes habitatores <...> quod civibus de
Jutterbogk*“) turį naudotis tokia laisve,
kokią turi Magdeburgas („<...> *libertatem
illius iuris donavimus, quo civitas Magde-
burgensis habeant...*“). Ypač teismo proces-
as turįs vykti taip, kaip įprasta Magdebur-
go miesto teisėje: „<...> *exemplum et for-
mam iuris sui ius civitatis Magdeburgensis
habeant...*“ Iš esmės tai buvo susiję su
griežtų formalumų teismo procese, kelda-
vusiame didelį pavojų besibylinėjančioms

¹⁷ Otto von Heinemann (Bearb.): *Codex diploma-
ticus Anhaltinus. Erster Theil: 936–1212. Zweite Ab-
teilung: 1123–1170. Nov. 18., Dessau, 1869, Nr. 370.*

¹⁸ Karl Friedrich von Posern-Klett (Bearb.):
Codex diplomaticus Saxoniae regiae, Hauptteil II,
Bd. 8, Leipzig, 1868, Nr. 2. Plg. aktualų kritinį Hen-
ningo Streinführerio įvertinimą: „<...> *sub Hallensi et
Magdeburgensi iure*“. *Der Leipziger Stadtbrief – eine
Quelle früher Rezeption hallischen Rechts?*, in: Heiner
Lück (Hg.): *Halle im Licht und Schatten Magdeburgs.*
*Eine Rechtsmetropole im Mittelalter (= Forschungen
zur hallischen Stadtgeschichte 19), Halle (Saale), 2012,*
S. 61–71.

¹⁹ Walter Schlesinger: *Zur Gerichtsverfassung des
Markenbiets östlich der Saale im Zeitalter der deut-
schen Ostsiedlung*, in: *Jahrbuch für die Geschichte Mit-*

*tel- und Ostdeutschlands 2 (1953), S. 1–94 (čia cituoja-
mas naujas leidimas: to paties, *Mitteldeutsche Beiträge
zur deutschen Verfassungsgeschichte des Mittelalters,*
žr. nuorodą Nr. 10, p. 48–132), p. 124.*

²⁰ Ten pat, p. 125.

²¹ UBEM I, Nr. 343.

šalims, panaikinimą, vadinamąją *vare*²². Analogiškas reglamentavimas yra ir garsiojoje privilegijoje, kurią Vichmanas 1188 m. suteikė Magdeburgo miestui²³. Abiem Juterbogo ir Magdeburgo dokumentams bendra tai, kad jie numato egzistuojančią, tam tikru būdu jau įtvirtintą teisėtą su miestu funkcionuojančiu teismu. Ji išsiskyrė iš aplink galiojusios žemės teisės, kurią maždaug keturiasdešimčia metų vėliau Saksų veidrodyje užrašė Aikė fon Repgov (*Eike von Repgow*). 1188 m. privilegija (greičiausiai prieš rugsejo 1 d.)²⁴, kurioje be teismo proceso naujo sureguliuavimo yra dar ir kitų miesto teisės naujovių, kartais buvo laikoma „Magdeburgo teisės gimimo dokumentu“²⁵. Atrodo, lyg šis dokumentas būtų įžiebęs iniciatyvą šią pirkliams ir miestiečiams tinkančią miesto teisę perduoti toliau. Todėl turbūt neatsitiktinai

²² Plg. taip pat Tim Meyer: *Gefahr vor Gericht. Die Formstrenge im sächsisch-magdeburgischen Recht* (= *Forschungen zur Deutschen Rechtsgeschichte* 26), Köln/Weimar/Wien, 2009.

²³ UBEM I, Nr. 421. Plg. taip pat Rolf Lieberwirth: *Das Privileg des Erzbischofs Wichmann und das Magdeburger Recht* (= *Sitzungsberichte der Sächsischen Akademie der Wissenschaften zu Leipzig, Philol.-hist. Klasse* 130/3), Berlin, 1990.

²⁴ Originalas nėra išlikęs. Mokslininkai remiasi greičiausiai Zlotoryjai 1211 m. padarytu nuorašu, kuris buvo saugomas Vroclavo valstybės archyve. Šis nuorašas taip pat nėra išlikęs. Laikoma, kad tai karo nuostolis (UBEM I, S. 554; Bily/Carls/Gönczi, taip pat žr. nuorodą Nr. 3, p. 72; Wolfgang Schöblier: *Magdeburger Stadtrechtsprivileg 1188* [Exponatbeschreibung], in: Matthias Puhle [Hg.]: *Erzbischof Wichmann (1152–1192) und Magdeburg im hohen Mittelalter. Stadt-Erzbistum-Reich, Magdeburg*, 1992, S. 272; nuotrauka ten pat, p. 55). Plg. Ferdinand Seibt/Ulrich Borsdorf/Heinrich Theodor Grütter (Hg.): *Transit Brügge – Novgorod. Eine Straße durch die europäische Geschichte. Eine Ausstellung des Ruhrlandmuseums Essen <...> 1997*. Katalog, Bottrop/Essen, 1997, S. 240.

²⁵ Fritz Markmann: *Zur Geschichte des Magdeburger Rechts*, Stuttgart/Berlin 1938, S. 19. Apie tai kritiškai: Lieberwirth: *Das Privileg* (žr. nuorodą Nr. 23), S. 3.

maždaug nuo XII–XIII a. sandūros pasipila gausybė Magdeburgo teisės suteikčių kitiems miestams.

Lenkų kunigaikštis Henrikas I Barzdėtasis iš Silezijos (1202–1238) prašė Vichmano 1188 m. privilegijos nuorašo, kad jos pagrindu įsteigtų savo naują Zlotoryjos (*Zlotoryja, Goldberg*) miestą (1211)²⁶. Per tris vėlesnius dešimtmečius Magdeburgo teisė buvo suteikta Špandau (*Spandau*) (1232)²⁷, Prenclau (*Prenzlau*) (1235)²⁸, Gubeno (*Guben*) (1235)²⁹ ir Ščecino (*Szczecin, Stettin*) (1237)³⁰ miestams. Pavyzdžiui, 1243 m. privilegijoje Ščecinui rašoma: „<...> *quod nos civitati nostre Stetin dedimus eam iurisdictionem, que in Magdeborch est*“³¹. Taip pat ir Mazovijos kunigaikštystės miestas Plockas (*Plock*), kuris Magdeburgo teisę gavo 1237 m.³², priklauso ankstyviesiems didėjančios Magdeburgo miesto teisės šeimos nariams.

Nuo XIII a. šias privilegijas papildė naujesnis teisės sluoksnis, kuris susidarė daugiausia miesto organams (tarybai, teismo susirinkimui) nustatant normas ir mieste veikiantiems suolininkams (vok. *die Schöffen*) arba / ir tarybos nariams teikiant teisinę informaciją.

²⁶ Gertrud Schubart-Fikentscher: *Die Verbreitung der deutschen Stadtrechte in Osteuropa* (= *Forschungen zum Deutschen Recht* IV/3), Weimar, 1942, S. 168 ff.

²⁷ Ten pat, p. 79.

²⁸ Ten pat, p. 79.

²⁹ Ten pat, p. 126 f.

³⁰ Ten pat, p. 488 f.

³¹ Klaus Conrad (Bearb.): *Pommersches Urkundenbuch*, 1: 786–1253, 2. Aufl., Erster Teil: Urkunden (= Veröffentlichungen der Historischen Kommission für Pommern, Reihe 2), Köln/Wien, 1970, Nr. 417.

³² Plg. Walter Kuhn: *Die Entstehung der deutschrechtlichen Stadt Plock*, in: *Zeitschrift für Ostforschung. Länder und Völker im östlichen Mitteleuropa* 13 (1964), S. 1–30.

Šios normos, kurios atitinkamai buvo orientuotos į specifinius miestiškus santykius, neretai tapdavo pamatu naujai steigiant miestus. Tai vykdavo atitinkamai privilegijuojant steigimo dokumentu. Kito miesto teisė buvo suteikiama ir jau nuo seno buvusiems miestams. Vokiečių teisės istorijoje šis procesas tradiciškai vadinamas privilegijos suteikimu (vok. *Bewildmung*). Taip radosi teisinės giminystės būdas, kuris siejo vadinamuosius dukterinius miestus su vadinamuoju jų motininio miestu. Miesto teisė, beje, neretai varijuojanti, iš dukterinių miestų buvo perduodama ir kitiems miestams. Kaip šio teisės tolesnio perdavimo padarinys susidarė vadinamosios miesto teisės šeimos, iš kurių žymiausios buvo Magdeburgo ir Liubeko miestų teisių šeimos. Modernus mokslas pagrįstai kritikuoja iš XIX a. paveldėtą miesto teisės šeimos idealią sampratą. Tačiau naujas, nevienalyčiams šaltiniams adekvatus ir įtikinamas aiškinimo modelis dar nesurastas³³.

Ryšys su motininio miestu išlikdavo ne tik suteikus toliau perduodamą miesto teisę, bet ir visų pirma gaunant „teisės ištarmes“ (vok. *die Rechtsweisungen*) ir „teisės bylojimus“ (vok. *Rechtsmitteilungen*) iš motininio miesto tarybos (pvz., Liubeke) arba iš suolininkų (pvz., Magdeburge). Tai reguliariai vykdavo tuomet, kai dukteriniame mieste kildavo poreikis išsiaiškinti teisės turinį arba kai šiame pasitaikydavo reguliavimo spragų. Motininio miesto taryba arba suolininkai atsakydavo „teisės ištarmės“³⁴ forma. Steigiant miestus ar

dukteriniame mieste praradus raštu fiksuotą teisę (pvz., per gaisrą), iš motininio miesto būdavo prašoma atsiųsti bendresnių jo teisės nuorašų. Tokiu atveju už tai atsakinga motininio miesto kolegija sudarydavo „teisės bylojimus“³⁵ interesantui. O jis galėjo būti tiek naujo miesto steigėjas, tiek jau anksčiau buvęs miestas.

Galiausiai prieita prie reikalavimo, kad konkrečias teismo bylas spręstų motininio miesto teisės žinovai, t. y. suolininkai arba tarybos nariai. Šie garbingi asmenys konkrečiais atvejais parengdavo sprendimus, kuriuos dukterinio miesto teismui belikdavo paskelbti. Suolininkų kolegijos (vok. *Schöffentühle*) nebuvo teismai. Šiuo požiūriu jos galėdavo veikti tik gavusios užklausimą ar prašymą suteikti teisinę informaciją³⁶. Pastarosios autoritetingumą lėmė suolininkų, kurie neturėjo jokio juridinio išsilavinimo, puikios teisės žinios. Jie taikė rašytiniuose vietos šaltiniuose aptiktą ar jų protėvių žodžiu perduotą teisę (paprotingą teisę). Tokiu būdu atsirasdavusius sprendimus bei „teisės ištarmes“ jų gavėjai rinkdavo ir surašydavo atskirose knygosė. Šie rinkiniai, kuriuos sudarė iš tarybos, aukštesniojo teismo (vok. *der Oberhof*) ir suolininkų gauta teisinė informacija, be jau minėtų privilegijų (*die Handfeste*), laikytini kita miesto teisės šaltinių grupe.

Dukterinių miestų santykis su motininio miestu, atsirasdavęs siekiant gauti teisinę informaciją, tradiciškai apibrėžia-

³³ Ypač plg. Stephan Dusil: Die Soester Stadtrechtsfamilie. Mittelalterliche Quellen und neuzeitliche Historiographie (= Forschungen zur Deutschen Rechtsgeschichte 24), Köln/Weimar/Wien, 2007, S. 22 ff.

³⁴ Plg. Dieter Werkmüller: Rechtsweisung, in:

Adalbert Erler/Ekkehard Kaufmann (Hg.): Handwörterbuch zur deutschen Rechtsgeschichte (toliau – HRG), Bd. 4, Berlin, 1990, Sp. 417–419.

³⁵ Plg. to paties, Rechtsmitteilung, ten pat, skiltis 313–315.

³⁶ Plg. Heiner Lück: Schöffentuhl, in: Friedrich Jaeger (Hg.): Enzyklopädie der Neuzeit, Bd. 11, Stuttgart/Weimar, 2010, Sp. 527–529.

mas kaip „teisės trauka į aukštesnįjį teismą“ (vok. „*Rechtszug an den Oberhof*“)³⁷. Aukštesniuojų teismu³⁸ šiuo atveju laikytina motininio miesto suolininkų kolegija ar taryba, kurios geriau išmanė atitinkamo miesto teisę. Steigiant naujus miestus, tokios teisės traukos tikslinė vieta dažnai būdavo nustatoma jau steigimo privilegijoje (pvz., Vroclavas (*Wroclaw, Breslau*) Neumarktui (*Neumarkt*), Bžegui (*Brieg*) ir Gloguvui (*Glogau*)³⁹; Kulmas (*Chelmo, Kulm*) įvairiems miestams jo apylinkėse⁴⁰). Iš dukterinio miesto konkrečią teisę toliau perduodant kitoms gyvenvietėms, neretai susidarydavo naujas aukštesnysis teismas kaip šios grupės, turintis panašias miesto teises, juridinis centras. Taigi miesto teisių plitimas vedė ne tik į giminingumą turinio požiūriu, bet ir į vieną aukštesniųjų teismų sistemą, kuriai būdavo priskiriamas tam tikras miestų, turinčių panašias teises, skaičius⁴¹.

Nuo XIII a. pradžios miestuose, kaip ir kaimo vietovėse, radosi „privatūs“ teisės užrašymai. Jų autoriai bandė atitinkamiems miestams suprantamai apibendrinti kilmės požiūriu labai nevienalyčius teisinius principus, susiklostydavusius iš paprotinės teisės, privilegijų, nuostatų, tei-

sės „ištarmių“ bei „bylojimų“. Šie miesto teisynei (vok. *Stadtrechtsbücher*)⁴² yra žemės teisės (vok. *Landrechtsbücher*)⁴³ ir leno teisės (vok. *Lehnrechtsbücher*)⁴⁴ teisyne miestiškas variantas. Be ankstyvesnių privilegijų bei teisinės informacijos rinkinių, jos sudaro dar vieną miesto teisės šaltinių grupę. Tokie teisės užrašymai taip pat būdavo sudaromi Magdeburge ir daugybėje Magdeburgo dukterinių miestų. Tačiau visuomet būdavo fiksuojami tik tam tikri Magdeburgo teisės turinio dalykai. Svarbiausias Magdeburgo miesto teisyneas yra vadinamasis Saksų *Weichbildas* (vok. *das Sächsische Weichbild*), taip pat vadinamas „Teismų sandaros knyga“ (vok. *Buch von der Gerichtsverfassung*), kurio ankstyviausios dalys galėjo atsirasti XIII a. viduryje⁴⁵. XV a. įgavęs Vulgatos formą, šis teisyneas labai išplito⁴⁶. Skatinantį vaidmenį šiame procese galėjo turėti ir tai, kad Saksų *Weichbilde* Magdeburgo teisė buvo siejama, tiesa, istoriškai nepagrįstai, su imperatorių Konstantino Didžiojo (306–337), Karolio Didžiojo (768–814) ir Otono Didžiojo (936–973) privilegijomis ir vertinama kaip „imperatoriškoji teisė“⁴⁷.

³⁷ Jürgen Weitzel: *Rechtszug*, in: HRG 4 (1990), Sp. 433–443.

³⁸ Plg. taip pat: Dieter Werkmüller: *Oberhof*, in: HRG 3 (1984), Sp. 1134–1146.

³⁹ Schubart-Fikentscher (žr. nuorodą Nr. 26), p. 177.

⁴⁰ Ten pat, p. 351 f.; Danuta Janicka: *Kulm*, in: HRG², 18. Lieferung (2013), Sp. 305–307.

⁴¹ Apie suolininkų kolegijų santykių Magdeburge, Leipce ir Halėje plg. Heiner Lück: „sollen alle dy von Polen unde die von Behemen ... ir recht zu Halle holen“. Zeugnisse und Erwägungen für Halles Standort in der Magdeburger Stadtrechtsfamilie, in: Lück: *Halle im Licht und Schatten* (žr. nuorodą Nr. 18), S. 9–36, čia S. 21–31.

⁴² Sąvokos „teisyneas“ tradicinės sampratos kritiką pirmiausia plg. Heiner Lück: *Rechtsbücher als „private“ Rechtsaufzeichnungen?*, in: *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, Germanistische Abteilung* (toliau – ZRG GA) 131 (2014).

⁴³ Plg. Heiner Lück: *Landrechtsbücher*, in: HRG², 19. Lieferung (2014).

⁴⁴ Plg. Gerhard Köbler: *Lehnrechtsbücher*, ten pat.

⁴⁵ Plg. Heiner Lück: *Über den Sachsenspiegel. Entstehung, Inhalt und Verbreitung des Rechtsbuches ...* (= Veröffentlichungen der Stiftung Schlösser und Dome in Sachsen-Anhalt 1), 3. Aufl., Wettin, 2013, S. 65.

⁴⁶ Ten pat.

⁴⁷ Plg. Winfried Trusen: *Die Rechtsspiegel und das Kaiserrecht*, in: ZRG GA 102 (1985), S. 12–59, čia S. 28 f, 34–38; Heiner Lück: *Der Sachsenspiegel als*

Kitaip nei žemės teisės, kuri buvo išsamiai raštu užfiksuota Saksų veidrodyje, atveju, Magdeburgo miesto teisę sudarančių normų bendros santraukos nėra ir tikriausiai niekada nebuvo rimtai siekta ją padaryti⁴⁸. Garsioji Magdeburgo miesto teisė egzistavo tūkstančių suolininkų „iš-tarmių“ bei „bylojimų“ pavidalu. Grynai pragmatiniais sumetimais knygos forma⁴⁹ sudarytos kompiliacijos visuomet apima tik tam tikrus Magdeburgo teisės segmentus. Taigi, Magdeburgo teisės prototipo, pirminės redakcijos ar modelio nėra. Įvairiose vietose, skirtingu laiku, kintant politinėms ir socialinėms sąlygoms Magdeburgo teisė, atsižvelgiant į konkrečias detales, buvo suprantama vis kitaip. Mokslas iki šandien iš esmės negali pakankamai paaiškinti, kokie yra esminiai Magdeburgo teisės požymiai, kad ją, remiantis savivardžiu ir pasitelkiant išorės apibrėžtis, galima būtų neabejotinai atskirti nuo kitų normų kompleksų⁵⁰.

Kaiserrecht. Vom universalen Geltungsanspruch eines partikularen Rechtsbuches, in: Matthias Puhle/Claus-Peter Hasse (Hg.): Heiliges Römisches Reich Deutscher Nation 962 bis 1806. Von Otto dem Großen bis zum Ausgang des Mittelalters. Essays, Dresden, 2006, S. 263–273.

⁴⁸ Gerhard Buchda: Magdeburger Recht, in: HRG 3 (1984), Sp. 134–138; Friedrich Ebel: Des spreke wy vor eyn recht ... Versuch über das Recht der Magdeburger Schöppen, in: Andreas Fijal/Hans-Jörg Leuchte/Hans-Jochen Schiewer (Hg.): Friedrich Ebel. Unseren fruntlichen grus zuvor. Deutsches Recht des Mittelalters im mittel- und osteuropäischen Raum. Kleine Schriften, Köln/Weimar/Wien, 2004, S. 423–511.

⁴⁹ Plg. Dietlinde Munzel-Everling: Stadtrechtsbücher, in: HRG 4 (1990), Sp. 1873–1877; Peter Johannek: Magdeburger Rechtsbücher, in: Kurt Ruh/Gundolf Keil u.a. (Hg.): Verfasserlexikon. Die deutsche Literatur des Mittelalters, 2. Aufl., Nachtragsband, Berlin, 2004, Sp. 945–953.

⁵⁰ Miestų arba miestų teisių priskyrimas Magdeburgo miesto teisės šeimai yra didžiulė problema. Mokslas turi suformuluoti tvirtus kriterijus, o tai, atsižvelgiant į vos beaprepiamą nevienalytiškumą, yra nepaprastai sudėtinga.

Daugelis specialių tyrimų leidžia suvokti, kad ypač reikšminga buvo Magdeburgo miesto struktūra⁵¹, Europos rytuose tapusi svarbia traukos jėga⁵². Magdeburgo teisės patrauklumą turbūt iš esmės lėmė joje sureguliuotas valdžių mieste ir miestui balansas. Svarbiausias šios miesto struktūros elementas buvo Magdeburgo suolininkų kolegija, kuri esmingai prisidėjo prie Magdeburgo miesto teisės susiformavimo. Čia reikėtų trumpai aptarti jos genezę.

Kaip atpažįstama institucija Magdeburgo suolininkų kolegija egzistavo nuo XIII a. vidurio⁵³. Dar apie 1200 m. suolininkai minimi kaip vieninteliai Magdeburgo miesto reprezentantai: *scabini, iudices et universi burgenses in Magdeburgh*⁵⁴. Vėlesniais dešimtmečiais Magdeburge susiformavo miesto taryba. Miesto valdyje pirmiausia išryškėjusi kaip suolininkų komisija (*scabini, consules in Magdeburgk*)⁵⁵, vėliausiai nuo 1244 m. taryba jau ėmė veikti atskirai nuo suolininkų. Ilgainiui turėjo būti nustatytas ir abiejų kolegijų tarpusavio santykis. Pasėkmė buvo ta, kad 1294 m. taryba apribojo suolininkų funkcijas – paliko šiems tik prerogatyvą būti asesoriais (vok. *die*

⁵¹ Plg. pamatinę monografiją: Rudolf Schranil: Stadtverfassung nach Magdeburger Recht. Magdeburg und Halle (= Untersuchungen zur deutschen Staats- und Rechtsgeschichte 125), Breslau, 1915.

⁵² Lück: Über den Sachsenspiegel (žr. nuorodą Nr. 45), p. 65 (čia žr. tolesnes nuorodas).

⁵³ Plg. Heiner Lück: Der Magdeburger Schöffenstuhl als Teil der Magdeburger Stadtverfassung, in: Matthias Puhle (Hg.): Hanse-Städte-Bünde. Die sächsischen Städte zwischen Elbe und Weser um 1500. Ausstellung. Kulturhistorisches Museum Magdeburg ..., Magdeburg, 1996, S. 138–151; to paties: Zur Gerichtsverfassung in den Mutterstädten des, Magdeburger und Lübecker Rechts, in: Lück/Puhle/Ranft (žr. nuorodą Nr. 2), S. 163–181.

⁵⁴ UBM I, Nr. 100.

⁵⁵ UBM I, Nr. 107.

Urteilsfinder) burgrafo (vok. *das Burggrafengericht*) ir šaltyšiaus teismuose (vok. *das Schultheißengericht*) bei teikti teisės „iš-tarmes“ ir „bylojimus“ suolininkų kolegijos vardu. Priešingai, taryba buvo atsakinga už miesto valdymą – jo stebėseną bei su tuo susijusių teisės aktų (tarybos sprendimų ir miesto statutų, vadinamųjų vilkierių (vok. *Willküren*)) priėmimą. Tačiau visų pirma taryba įgijo lemiamą įtaką, mieste vykdant aukštesnę ir žemesnę jurisdikciją. Magdeburgo miestiečių teismas nuo šiol turėjo būti atskirtas nuo suolininkų kolegijos. Nuo XIII a. pabaigos posėdžiaudavo vienuolika suolininkų ir vienuolika tarėjų su burmistru priešakyje. 1336 m. buvo kategoriškai uždrausta tuo pačiu metu būti suolininkų kolegijos ir tarybos nariu⁵⁶. Taip galutinai susiformavo miesto struktūros pagal Magdeburgo teisę modelis. Tarybos ir suolininkų kolegijos atskirumas buvo vienas būdingiausių jo bruožų, kuris vis dažniau (taip pat architektūros bei topografijos požiūriais) reiškėsi dukteriniuose miestuose⁵⁷.

II. Magdeburgo teisės sklaida Europoje

1. Struktūros

Jau santykinai anksti Magdeburgo suolininkai⁵⁸ savo teisėkūros darbe atsigręžė ne tik į Magdeburgo miesto teisę, bet ir į

⁵⁶ UBM I, Nr. 362.

⁵⁷ Apie Kulmą ir Torunę žr. Danuta Janicka: Zur Topographie der Städte des Magdeburger Rechts in Polen: das Beispiel Kulm und Thorn, in: Lück/Ranf/Puhle (žr. nuorodą Nr. 2), S. 67–81.

⁵⁸ Žodžio „suolininkai“ teisine prasme etimologiją ir pavyzdžius pgl. Heidelberger Akademie der Wissenschaften (Hg.): Deutsches Rechtswörterbuch. Wörterbuch der älteren deutschen Rechtssprache, Bd. XII, Heft 7/8, Weimar, 2012, Sp. 1021–1031.

Saksų veidrodį, kurį iš esmės sudarė tik žemės teisė (ir su miesto interesais nesusijusi leno teisė⁵⁹). Žinomiausias liudijimas šiuo požiūriu yra 1261 m. teisės „bylojimas“ Vroclavui, kuriame buvo cituojama daugelis Saksų veidrodžio normų⁶⁰. Taip artimai susijusi su Saksų veidrodžiu Magdeburgo teisė, be kita ko, pasiekė Sileziją, Lenkiją, Vokiečių ordino valstybę, Baltijos regioną, Ukrainą, Čekiją, Moraviją ir Vengriją⁶¹. Šiuose regionuose ir pakeliui į juos atsiradusiuose teisiniuose tekstuose, kurie paprastai sudarė Saksų veidrodžio ir Magdeburgo teisės mišinį, visų pirma Elbės-Zalės (*Saale*) erdvėje kilusi teisė vadinama *ius Theutonicum*, *ius Maideburgense*, *ius Saxonum* ir t. t. Taip pradžioje skirtingi, vienas nuo kito turinio požiūriu atribojami teisės dalykai susiliejo vienas su kitu. Plačiai paplitęs ir visiškai įprastas pavadinimas *ius Maideburgense* (Magdeburgo teisė) įsitvirtino kaip taikli šio normų komplekso apibrėžtis. Modernus mokslas tokią Saksų veidrodžio ir Magdeburgo miesto teisės sąveiką išreiškia gana plačia sąvoka „saksų-Magdeburgo teisė“.

Didelę reikšmę saksų-Magdeburgo teisės sklaidai Vidurio Rytų Europoje tu-

⁵⁹ Apie Saksų veidrodžio leno teisę žr. Heiner Lück: Woher kommt das Lehnrecht des Sachsenspiegels? Überlegungen zu Genesis, Charakter und Struktur, in: Karl-Heinz Spieß (Hg.): Ausbildung und Verbreitung des Lehnswesens im Reich und in Italien im 12. und 13. Jahrhundert (= Vorträge und Forschungen LXXVI), Ostfildern, 2013, S. 239–268.

⁶⁰ Naujas leidimas: Friedrich Ebel: Magdeburger Recht, Bd. II: Die Rechtsmitteilungen und Rechtssprüche für Breslau, Teil 1: Die Quellen von 1261 bis 1452 (= Mitteldeutsche Forschungen 89/II/1), Köln/Wien, 1989, Nr. 1 (S. 1–16).

⁶¹ Saksų-Magdeburgo teisės plėtra apėmė sritis ir vietoves, esančias šiandieninėse Lenkijos, Čekijos, Slovakijos, Vengrijos, Rumunijos, Lietuvos, Latvijos, Estijos, Baltarusijos, Ukrainos valstybėse. Taip pat žr. Heiner Lück/Ernst Eichler: Vorwort, in: Bily/Carls/Gönczi (žr. nuorodą Nr. 3), S. 1–3, čia S. 1 f.

rėjo Silezijos kunigaikštystė (iki 1335 m. priklausė Lenkijai). Dar XIII a. Silezijos miestams Zlotoryjai (1211)⁶², Vroclavui (prieš 1241)⁶³, Noimarktui (1235)⁶⁴, Gloguvui (1263)⁶⁵ ir kt. buvo suteikta Magdeburgo teisė. Vroclave atsirado Saksų veidrodžio vietinis perdirbinys „Vroclavo žemės teisė“ (*das Breslauer Landrecht*)⁶⁶. Čia taip pat buvo ypač išplėta ir Magdeburgo miesto teisė. Ji tapo žinoma kaip „Susisteminta Magdeburgo-Vroclavo suolininkų teisė“ (*Magdeburg-Breslauer systematisches Schöffengericht*)⁶⁷. Su jau pirmiau minėtu „teisės bylojimu“ Magdeburgo suolininkai 1261 m. nusiuntė Vroclavo miestui ir išsamų Saksų veidrodžio egzempliorių. Galbūt tai buvo tas rankraštis, kurį Vroclavo vyskupas Tomas II (1270–1292) tarp 1272 ir 1292 m. buvo įsakęs vokiečių raštininkui Konradui iš Opolės išversti į lotynų kalbą (*Versio Vratislaviensis*)⁶⁸.

⁶² Schubart-Fikentscher (žr. nuorodą Nr. 26), p. 168.

⁶³ Ten pat, p. 171 ff.

⁶⁴ Arthur Bierbach (Bear.): Urkundenbuch der Stadt Halle, ihrer Stifter und Klöster, Teil 1 (806–1300) (= Geschichtsquellen der Provinz Sachsen und des Freistaates Anhalt, Neue Reihe 10), Magdeburg, 1930, Nr. 224. Čia kalbama apie Magdeburgo teisės Halės variantą. Taip pat plg. Heiner Lück: Halle-Neumarkter Recht, in: HRG² 2 (2012), Sp. 671–673; Wieland Carls: Zur Verbreitung des Halle-Neumarkter Rechts in Schlesien, in: Lück: Halle im Licht und Schatten Magdeburgs (žr. nuorodą Nr. 18), S. 184–205 (čia patekiamas ir 513 Silezijos vietovių, priklausiusių Halės-Noimarkto teisės šeimai, sąrašas).

⁶⁵ Schubart-Fikentscher (žr. nuorodą Nr. 26), p. 179 f.

⁶⁶ Plg. Ulrich-Dieter Oppitz: Deutsche Rechtsbücher des Mittelalters, Bd. 1: Beschreibung der Rechtsbücher, Köln/Wien, 1990, S. 46 ff.; W. Wegner: Schlesi-sches Landrecht, in: HRG 4 (1984), Sp. 1426–1429.

⁶⁷ Ten pat, p. 49.

⁶⁸ Plg. Zygfryd Rymaszewski: Lacińskie teksty landrechtu zwręciadła saskiego w Polsce. Versio Vratislaviensis. Verso Sandomiriensis. Łaski (= Polska Akademia Nauk, Instytut historii zakład historii państwa i prawa. Studia nad historia państwa i prawa – seria II, tom XV), Wrocław et al. 1975.

Maždaug po dviejų šimtų metų (tarp 1484 ir 1493 m.) Vroclavo pirklys ir suolininkas Kasparas Popplau, remdamasis „Susisteminta Magdeburgo-Vroclavo suolininkų teisė“, „Vroclavo žemės teisė“ ir, be kita ko, taip pat Magdeburgo suolininkų teisės „ištarmėmis“ bei „bylojimais“, sudarė teisyną „Teisingas kelias“ („Der rechte Weg“)⁶⁹.

Vykdydamas aukštesniojo teismo funkcijas, Vroclavas, kaip vienas įtakingiausių Magdeburgo dukterinių miestų, „teisės ištarmėmis“ ir „teisės bylojimais“ skleidė Magdeburgo teisę toliau. Iš Silezijos Magdeburgo miesto teisė ir Saksų veidrodis buvo perimti Lenkijoje. Naujai steigiant Krokuvos miestą 1257 m., jam buvo suteikta Magdeburgo-Vroclavo teisė⁷⁰. Kunigaikščio Boleslovo (*Boleslaw*) V Droviojo (1243–1279) dokumente rašoma: „<...> eo iure eam locamus, quo Wratislaviensis civitas est locata, ut non quod ibi fit, sed quod ad Magydburgiensis civitatis ius et formam fieri debeat advertatur...“⁷¹

⁶⁹ Publikuota: Friedrich Ebel (Hg.) unter Mitarbeit von Wieland Carls und Renate Schelling: Der Rechte Weg. Ein Breslauer Rechtsbuch des 15. Jahrhunderts. 2 Bde., Köln/Weimar/Wien, 2000.

⁷⁰ Muzeum Historyczne Miasta Krakowa (Hg.): Kraków europejskie miasto prawa magdeburskiego 1257–1791. Katalog wystawy, Kraków, 2007; dass. (Hg.): Europejskie miasta prawa magdeburskiego. Tradycja, dziedzictwo, identyfikacja. Sesja komparatystyczna Kraków, 13–15 października 2006, Materiały konferencyjne / European cities of Magdeburg Law. Tradition, heritage, identity. A comparative conference Kraków, October 13–15, 2006, Conference Proceedings, Kraków, 2007.

⁷¹ Rudolf Kötzschke: Quellen zur Geschichte der ostdeutschen Kolonisation, 2. Aufl., Leipzig/Berlin, 1938, Nr. 83 (p. 133–136, čia p. 133). Taip pat plg. Heiner Lück: Anfänge der Stadtverfassung nach Magdeburger Recht in Ostmitteleuropa: Kulm (1233), Thorn (1233), Krakau (1257), Lemberg (1356), in: Thomas Großbölting/Roswitha Willenius (Hg.): Landesherrschaft-Region-Identität. Der Mittelberaum im histo-

Iš čia Saksų veidrodis ir Magdeburgo teisė plito į rytus, į „Raudonąją Rusią“, t. y. į sritį tarp Bugo (*Bug*) ir Vepšo (*Wieprz*) upių, taip pat šiaurės kryptimi į Didžiąją Lenkiją. 1253 m. Didžiosios Lenkijos kunigaikščiai Boleslovas V Drovusis ir Pšemislai (*Przemysł*) I (1239–1257) suteikė teisę vienam Gubeno (*Guben*) miestiečiui Poznanės (*Posen, Poznań*) vietovėje vokiškos teisės pagrindu įsteigti miestą, kuris turėjo remtis vietiniu Magdeburgo teisės variantu⁷².

Lenkijos karalius Kazimieras Didysis (1333–1370) 1356 m. įsakė Krokuvos pilyje įsteigti atskirą aukštesniąją teismą – *ius supremum Maydeburgense castris Cracoviensis*⁷³, kuris buvo skirtas Mažojoje Lenkijoje aplink jos centrą Krokuvą esantiems vokiškos teisės miestams. Šia dingstimi karalius parūpino Saksų veidrodžio rankraštį ir kitas Magdeburgo teisės knygas, kad šie vokiški teisiniai įsigaliojėtų jo valstybėje. Kazimieras suteikė daugybę privilegijų naujai užimtose rytinėse Voluinės, Haličo ir Podolės srityse. Manoma, kad vokiška teisė buvo suteikta apie 650 vietovių Mažojoje Lenkijoje ir Haliče, apie 150 miestų ir daugybei kaimų Didžiojoje Lenkijoje⁷⁴.

Vokiečių ordino valstybėje saksų-Magdeburgo teisės recepcija pirmiausia vyko

remiantis garsiąja Kulmo privilegija (*Kulmer Handfest*)⁷⁵. Vokiečių ordino didysis magistras 1233 m. ją suteikė Torunės ir Kulmo miestams⁷⁶, sprendžiant iš liudinininkų sąrašo, dalyvaujant ir Magdeburgo burgrafui Burchardui⁷⁷: „<...> *Statuimus autem in eisdem civitatibus iura Magdeburgensa in omnibus sententiis imperpetuum servari...*“ Abu miestai šiame regione išaugo į vokiškos teisės metropolijas ir, vykdydami aukštesniųjų teismų funkcijas, prisidėjo prie tolesnės saksų-Magdeburgo teisės sklaidos. Be to, tiek Kulme, tiek Torunėje buvo sudaromi teisiniai, kurie savo ruožtu plito toliau. Štai XIV a. pabaigoje Kulme buvo sudarytas teisinys, kuris rėmėsi „Susisteminta Magdeburgo-Vroclavo suolininkų teise“, Magdeburgo suolininkų teisės „ištarmėmis“ ir „bylojimais“ bei Švabų veidrodžiu (Saksų veidrodžio analogu pietų Vokietijoje)⁷⁸. „Senuoju

⁷⁵ Plg. Danuta Janicka: Kulmer Handfeste, in: HRG², 18. Lieferung, 2013, Sp. 307–309.

⁷⁶ Privilegijos tekstas paskelbtas leidinyje: Guido Kisch: Die Kulmer Handfeste. Text, rechtshistorische und textkritische Untersuchungen nebst Studien zur Kulmer Handfeste, dem Elbinger Privilegium von 1246 und einem Beitrag zur Geschichte des Begriffes „ius teutonicum“, „Deutsches Recht“ im Deutschordensgebiet (= Forschungen und Quellen zur Rechts- und Sozialgeschichte des Deutschordenslandes 2), Sigmaringen, 1978, S. 111–125, čia S. 115.

⁷⁷ „<...> *seculares vero Burghardus burggrabius de Maydeburg...*“ (remiantis Guido Kišo (*Guid Kisch*) leidimu, žr. nuorodą Nr. 76, p. 124). Kalbama apie Burchardą VI Kverfurtietį, kuris 1233 m. su kariuomene patraukė į Vokiečių ordino valstybę ir padėjo užkariauti Kulmo žemę. Taip pat plg. Heiner Lück: Burchard IV. Edler von Querfurt, das Magdeburger Recht und der Roland zu Halle, in: Landratsamt Saalekreis in Zusammenarbeit mit dem Museum Petersberg (Hg.): Heimat-Jahrbuch Saalekreis 14 (2008), S. 6–14.

⁷⁸ Plg. Heiner Lück: Kohärenzen, Parallelen, Divergenzen. Sachsenspiegel und Schwabenspiegel im Vergleich, in: Elemér Balogh/Mária Homoki-Nagy (Hg.): Schwabenspiegel-Forschung im Donaugebiet (= Acta Universitatis Szegediensis, Tom LXXI, Fasc. 17), Szeged, 2008, S. 579–596.

rischen Wandel. Festschrift für Prof. Dr. Mathias Tullner (= Studien zur Landesgeschichte 20), Halle (Saale) 2009, S. 18–37, čia S. 27 f.

⁷² Kötzschke (žr. nuorodą Nr. 71), Nr. 82. Taip pat plg. Schubart-Fikentscher (žr. nuorodą Nr. 26), p. 310 ff.

⁷³ Plg. Heiner Lück: Krakauer Oberhof für deutsches Recht, in: HRG², 17. Lieferung (2013), Sp. 205–208.

⁷⁴ Rolf Lieberwirth: Das sächsisch-magdeburgische Recht als Quelle osteuropäischer Rechtsordnungen (= Sitzungsberichte der Sächsischen Akademie der Wissenschaften zu Leipzig, Philol.-hist. Klasse 127/1), Berlin, 1986, S. 13.

Kulmu“ („*Der alte Kulm*“) vadinamas teisynas plačiai pasklido Vokiečių ordino valstybėje, Lenkijoje ir Ukrainoje. Daugybė jo rankraščių buvo papildomi saksų teisynų nuostatomis. Tikėtina, kad Torunėje tarp 1386 ir 1402 m. buvo sudarytas dar vienas teisės rinkinys „Magdeburgo klausimai“ („*Magdeburger Fragen*“), kuris remėsi „Senuoju Kulmu“ bei Krokuvos ir Torunės šaltiniais⁷⁹. Taip pat Torunėje tarp 1400 ir 1402 m. miesto raštininkas Walteris Ekhardis, pasitelkęs įvairias Magdeburgo teisės knygas ir Saksų veidrodį, sudarė susistemintą rinkinį „Devynios Magdeburgo teisės knygos“ („*Neun Bücher des Magdeburger Rechts*“) ⁸⁰. Šis teisynas turėjo poveikį XV a. pabaigoje sudarytai Dancigo suolininkų knygai („*Das Danziger Schöffnenbuch*“) ⁸¹.

Lietuvoje visų pirma Vilnius (1387), Kaunas (1408) ir Trakai (XIV a. pabaiga–XV a. pradžia) ⁸² žinomi kaip Magdeburgo teisės miestai.

Livonijos veidrodis (vok. *Livländischer Spiegel*) liudija, jog Magdeburgo teisė ir Saksų veidrodis funkcionavo ir Baltijos regione. XIV a. viduryje sudarytas teisynas laikytinas Saksų veidrodžio žemės ir leno teisių perdirbiniu, orientuotu į vietos realijas. Apie 1400 m. Livonijos veidrodis buvo įtrauktas į vadinamąją Vidurinę Livonijos riterių teisę (vok. *Mittleres Livlän-*

dische Ritterrecht), kuriai 1422 m. aiškiai suteikta įstatymo galia. Tokia forma Magdeburgo teisės ir Saksų veidrodžio normos 1864 m. pateko ir į Livonijos, Estijos bei Kuršo privatinės teisės kodifikaciją⁸³, kuri savo ruožtu 1937 m. tapo Latvijos civilinio kodekso („*Civillikums*“) pagrindu⁸⁴.

Magdeburgo teisė pasiekė ir šiandieninės Baltarusijos teritoriją, ypatingą poveikį padarė formuojantis Minsko miesto (1499) struktūrai⁸⁵.

Visiškai naujos galimybės teisės šaltinių sklaidai atsivėrė išradus knygų spausdinimą. Jau 1506 m. Lenkijos Karalystės kancleris Jonas Łaskis kartu su vietiniais teisės šaltiniais paskelbė Saksų veidrodžio ir Magdeburgo *Weichbildo* lotynišką versiją. 1535 m. Krokuvos miesto raštininkas Mikalojus Jaskieras publikavo Saksų veidrodžio ir Magdeburgo *Weichbildo* bei jų glosų lotyniškus leidimus. Galiausiai 1581 m. Lvovo sindikas (miesto pareigūnas, atstovavęs miesto interesams teismuose) Pawełas Szczerbiczas išvertė Saksų veidrodį ir Magdeburgo *Weichbildą* į lenkų kalbą ir juos išspausdino, drauge pateikęs jų turinio registrą abėcėlės tvarka. 1558 m. lenkų teisininkas Bartłamiejus Groickis⁸⁶ išleido – „Magdeburgo teisės straipsnius, kurie vadinami Saksų veidrodžiu“ („*Artykuły prawa majdeburskiego,*

⁷⁹ Išsamiai apie tai žr. Katarzyna Lortz: Das Magdeburger Recht in den „Magdeburger Fragen“, Diss. iur. Halle-Wittenberg, 2013 (rankraštis).

⁸⁰ Oppitz I (žr. nuorodą Nr. 66), p. 51 f.

⁸¹ Ten pat, p. 52.

⁸² Plg. Jolanta Karpavičienė: Das sächsisch-magdeburgische Recht in Litauen: Forschungsstand, Forschungsfelder und Perspektiven, in: Eichler/Lück (žr. nuorodą Nr. 3), S. 75–101; tos pačios: Das sächsisch-magdeburgische Recht in den Kleinstädten Litauens, in: Lück/Puhle/Ranft (žr. nuorodą Nr. 2), S. 83–116.

⁸³ Plg. Heiner Lück: Zur Verbreitung des Sachsen-spiegels und des Magdeburger Rechts in den baltischen Ländern, in: Ulrich Kronauer/Thomas Taterka (Hg.): Baltisch-europäische Rechtsgeschichte und Lexikographie, Heidelberg, 2009, S. 17–36.

⁸⁴ Tekstas: Civillikums, Riga, 2006 (latviškai).

⁸⁵ Išsamiau žr. Olga Keller: Geschichte, Quellen und Literatur des Magdeburger Rechts in weißrussischen Ortschaften des Großfürstentums Litauen, in: Eichler/Lück (žr. nuorodą Nr. 3), S. 103–140.

⁸⁶ Plg. Danuta Janicka: Groicki, Bartolomaeus (um 1534–1605), in: HRG² 2 (2012), Sp. 561–561.

które zowią *Speculum Saxonum*⁸⁷). To paties autoriaus plunksna buvo surašytas ir kitas teisės rinkinys, „Magdeburgo teisės miesto teismų ir bylų tvarka Lenkijos Karūnoje“ („*Porządek sądów i spraw miejskich prawa majdeburskiego w Koronie Polskiej*“), kuris vėliau suvaidino svarbų vaidmenį Slovakijoje, o ypač Ukrainoje. Didelę reikšmę turėjo Magdeburgo teisės privilegijų suteikimas Lvovui (1356)⁸⁸ ir Kijevui (1497)⁸⁹ bei šimtams kitų miestų. Be šių privilegijų, svarbią šaltinių grupę Ukrainoje sudaro vadinamieji „Magdeburgo teisės rinkiniai“⁹⁰. Teisės transferas iš Magdeburgo per Sileziją, Lenkiją ir Lietuvą arba Lietuvos Didžiąją Kunigaikštystę į Ukrainą savo kulminaciją pasiekė 1743 m. plačiai sumanytu kodifikacijos projektu⁹¹, turėjusiu ukrainiečių tautai pakloti patikimus teisės pamatus⁹². Tam kelią užkirto stipri Rusijos įtaka, kuri buvo nukreipta prieš Ukrainos teisinės autonomijos siekius.

Magdeburgo teisės privilegijos buvo suteiktos daugybei Čekijos ir Moravijos, visų pirma šių regionų šiaurės mies-

tų⁹³, o svarbiausia – Litomeržicėms (*Leitmeritz*)⁹⁴. Netoli Prahos esantis miestas Magdeburgo teisę vėliausiai gavo 1262 m. („*ius et consuetudines Maydeburgensium observare...*“⁹⁵). Tačiau ir Olomoucas (*Olomouc, Olmütz*), Glubčycės (*Glubczyce, Leobschüt*), Kionigracas (*Königgrätz*), Opava (*Troppau*) bei Prahos dalis (šiandien vadinama „Mažąja puse“) buvo Magdeburgo teisės miestai bei gyvenvietės. Litomeržicės neabejotinai užėmė svarbiausią poziciją, nes įsitvirtino kaip aukštesnysis Čekijos Magdeburgo teisės miestų bei gyvenviečių teismas ir toks išliko iki XVI a. vidurio⁹⁶.

2. *Mechanizmai (sklaidos būdai)*

Mokslas jau daugelį dešimtmečių siekia teoriškai apibrėžti saksų-Magdeburgo teisės sklaidos Vidurio Rytų Europoje fenomeną. Apibūdinant kompleksinius procesus pastaruoju metu pirmenybė teikiama „teisės transfero“ sąvokai. Autoriaus požiūriu ši yra tinkamesnė nei dažnai vartojama „receptijos“ sąvoka⁹⁷. Kalbos požiūriu

⁸⁷ Ši antraštė aiškiai rodo, kad „Magdeburgo teisė“ ir „Saksų veidrodis“ galutinai susiliejo į vieną teisės kompleksą.

⁸⁸ Privilegijų publikacija: *Przywilej miasta Lwowa (XIV–XVIII st.)*, hg. von Miron Kapral, L'viv 1998. Taip pat plg. Lück: *Anfänge* (žr. nuorodą Nr. 71), p. 28–30.

⁸⁹ Plg. Heiner Lück: *Das Denkmal des Magdeburger Rechts in Kiew*, in: *Forschungen zur Rechtsarchäologie und Rechtlichen Volkskunde* 12 (1990), S. 109–119.

⁹⁰ Taip pat plg. Heiner Lück: *Magdeburger Recht in der Ukraine*, in: *ZNR* 12 (1990), S. 113–126, čia p. 121–124.

⁹¹ Publikacija: *Prawa sa jakimi suditsja malorosijskij narod 1743* (ukrain.), Redakcija: O. M. Mironenko u. a., Kiew, 1997.

⁹² Plg. Mikola Kobylec`kyj: *Das magdeburgische Recht als Quelle des Kodex von 1743*, in: *Eichler/Lück* (žr. nuorodą Nr. 3), S. 141–155.

⁹³ Taip pat plg. Jiří Kejř: *Die mittelalterlichen Städte in den böhmischen Ländern. Gründung-Verfassung-Entwicklung (= Städteforschung A/78)*, Köln/Weimar/Wien, 2010.

⁹⁴ Heiner Lück: *Rechtstransfer und Rechtsverwandtschaft. Zum Einfluss des Magdeburger Stadtrechts im Königreich Böhmen*, in: *Juristische Fakultät der Karlsuniversität Prag* (Hg.): *Stadtrechte im Königreich Böhmen. Tagungsband*, 2013.

⁹⁵ *Codex diplomaticus et epistolaris Regni Bohemiae condidit Gustavus Friedrich Wagner, ediderunt Jindřich Šebánek et Sáša Dušková*, Bd. V/1, Prag, 1974, Nr. 336.

⁹⁶ Pavla Slavičková: *Der Prozess des Untergangs des sächsisch-magdeburgischen Rechts im Leitmeritzer und Olmützer Rechtskreis in Böhmen und Mähren*, in: *Zeitschrift für Neuere Rechtsgeschichte* (toliau – *ZNR*) 35 (2013), S. 41–54.

⁹⁷ Heiner Lück/Ernst Eichler: *Vorwort*, in: *Bily/Carls/Gönczi* (žr. nuorodą Nr. 3), S. 1–3. Taip pat plg.

minėta sąvoka gana vienareikšmė: „trans-ferre“ reiškia „perkelti“ ar „pernešti“. Modernioje vokiečių mokslo kalboje noriai vartojama sąvoka, pavyzdžiui, taip pat ir žodžių junginyje „kultūros transferas“, atrodo, taikytina ir apibrėžiant tą sudėtinį procesą, kuris teisės istorijoje tradiciškai vadinamas teisės „receptija“, juolab kad sąvoka „receptija“ iš esmės orientuota į teisės arba kaip tik būtent kultūros reiškimo savanorišką perėmimą⁹⁸. Tačiau jei savanoriškumas vertintinas kaip receptijos bruožas, tuomet vargu ar ši sąvoka leistų suvokti miestų steigimą, kai Vokiečių ordinas suteikdavo gyvenvietėms konkrečias miesto teises, siekdamas užsitikrinti jiems valdžią. Be abejonės, vis dėlto sąvoka „receptija“ yra tinkama aprašant čia nagrinėtiną sąsają. Receptijos procesai, atsižvelgiant į žodžio prasmę, bet kuriuo atveju suvokiami iš perimančiojo pozicijos. Transferas, priešingai, akcentuoja visų pirma perdavimą, taigi veiksmą iš perduodančiojo pozicijos. Žinoma, abi sąvokos nėra tobulos, siekiant suvokti mus dominantį fenomeną (teisės perėmimą ir perdavimą). Su tuo susiję realūs istoriniai procesai yra pernelyg sudėtingi ir nevienalyčiai. Nepaisant šio netobulumo, dėl nurodytų priežasčių vis dėlto pirmenybė turėtų būti

Friedrich Ebel: Rechtsentstehung und Rechtstransfer im Spiegel der Überlieferung (Magdeburger und Lübecker Recht), in: Lück/Puhle/Ranft (žr. nuorodą Nr. 2), S. 37–47; Michael Stolleis: Transfer normativer Ordnungen – Baumaterial für junge Nationalstaaten. Forschungsbericht über ein Südosteuropa-Projekt, in: Rechtsgeschichte. Legal History – Zeitschrift des Max-Planck-Instituts für europäische Rechtsgeschichte – Journal of the Max Planck Institute for European Legal History (toliau – Rg) 20 (2012), S. 72–84.

⁹⁸ Taip pat plg. Rolf Lieberwirth: Einführung oder Rezeption? Mittelalterlich deutsches Recht in slawischen Herrschaftsgebieten. Das Beispiel Polen, in: Eichler/Lück (žr. nuorodą Nr. 3), S. 167–179.

teikiama sąvokos „teisės transferas“ vartosenai.

Kultūros reiškinių perėmimas ir perdavimas vyko visais laikais. Todėl Viduramžių miesto teisių sklaida Europoje nėra išimtis, o visų pirma visiškai normalus procesas teisės ir kultūros istorijoje. Vėlyvojoje Antikoje ir ankstyvaisiais Viduramžiais germanų tautos, užrašydamos savąjas teises, perėmė romėniškąją liaudies teisę (vok. *römisches Vulgarrecht*) ir šią skleidė savo gyvenamose teritorijose⁹⁹. Teisės raidai vėlyvaisiais Viduramžiais ir ankstyvaisiais Naujaisiais laikais būdinga Kanonų ir Romėnų teisių receptija, vykusi laiko dvasių atitikusia mokslinė forma („*usus modernus pandectarum*“)¹⁰⁰. Modernios prigimtinės teisės amžiuje ir Apšvietos epochoje įvairios Europos teisėtvarkos perėmė pamatinius teisės principus arba šie buvo joms perduoti¹⁰¹. XIX a. pažangi prancūzų teisė ne tik išplito Europoje, bet, steigiant kolonijas, išsi-veržė ir toli už jos ribų¹⁰². Netolimoje praityje ir dabartyje Europos Sąjungos šalių teisės principai tapo / tampa nacionalinių teisėtvarkų teisinio valstybingumo matu. Taigi, čia ir dabar taip pat vyksta teisės transferas.

Čia kyla klausimas apie Viduramžių miesto teisės transfero konkretų turinį ir konkrečius mechanizmus. Palyginus su Naujaisiais laikais, problema yra ta, kad negalima be išsamesnių paaiškinimų su-

⁹⁹ Plg. Karl Kroeschell: Deutsche Rechtsgeschichte, Bd. 1: Bis 1250, 13. Aufl., Köln/Weimar/Wien, 2008, S. 21 ff.

¹⁰⁰ Hans Schlosser: Neuere Europäische Rechtsgeschichte. Privat- und Strafrecht vom Mittelalter bis zur Moderne, München, 2012, p. 56 ff.

¹⁰¹ Ten pat, p. 161 ff.

¹⁰² Ten pat, p. 227 ff.

vokti, ką apytikriai turinio prasme reiškia „Ius Maideburgense“ ir kokiais būdais šios teisės normos iš savo kilmės vietos patekdavo į kitus miestus bei kaimus. Šiame kontekste siūlytina žvilgtelėti į tyrimų istoriją. Mūsų supratimu, tyrimuose yra aprašyti šie, daugiau ar mažiau pakankamai šaltiniais patvirtinti teisės transfero būdai:

1. Labai paplitęs ir daug kartų apgintas pastebėjimas, esą miesto teisę siaurąja prasme kaip pirklių teisę prekybos keliais platina pirkliai ir ją „atsineša“ į naujas turgavietes bei miestus¹⁰³. Tai būdinga Liubeko teisės sklaidai¹⁰⁴. Analogijų yra ir kalnakasių bei kalnakasybos įmonininkų ir kalnakasybos teisės atveju¹⁰⁵.
2. Esama nuomonės, esą miesto teisės „atsinešę“ naujakuriai arba kolonistai (jokiu būdu ne tik pirkliai)¹⁰⁶. Žvelgiant į tyrimų istoriją Vokietijoje ši pozicija, taip pat ir dėl politinių motyvų, visų pirma dominavo tarp Pirmojo pasaulinio karo ir Antrojo

pasaulinio karo pabaigos¹⁰⁷. Moderniu požiūriu žvelgiant, Lenkijos miestų ir miesto teisės tyrimuose ypač diskutuojama dėl su tuo susijusios sąvokos „lokacija“¹⁰⁸.

3. Kitas aiškinimo modelis telkiasi į teisinį procesą, kuris vokiškai vadinamas privilegijos suteikimu (vok. *Bewidmung*)¹⁰⁹. Jame išvelgiamas suverenų valdžios teisės aktas, kuriu senesniojo miesto teisė perduodama naujesniam arba jau esančiam miestui.
4. Regis, būta ir miestų bei kaimų, kuriuose susikūrusios teisėtvarkos negali būti siejamos nei su į gyvenvietę pirklių „atsinešta“ teise, nei su atskira privilegija. Manytina, kad visų pirma ūkiškai pajėgūs miestai daugiau ar mažiau patys sukurdavo konkrečią teisę, o vėliau šią patvirtindavo miesto ar žemės suzereinas¹¹⁰. Pasitaikydavo, kad tiesiog

¹⁰³ Schubart-Fikentscher (žr. nuorodą Nr. 26), p. 8. Taip pat plg. Albrecht Cordes: Auf der Suche nach der Rechtswirklichkeit der mittelalterlichen Lex marcatoria, in: ZRG GA 118 (2001), S. 168–184.

¹⁰⁴ Wilhelm Ebel: Lübisches Recht im Ostseeraum, Köln/Opladen 1967, S. 18; Jan M. Piskorski: Die mittelalterliche Ostsiedlung – ein alter Streit und neue Ergebnisse, in: Ferdinand Seibt/Ulrich Borsdorf/Heinrich Theodor Grütter (Hg.): Transit Brügge – Novgorod. Eine Straße durch die europäische Geschichte. Eine Ausstellung des Ruhrlandmuseums Essen <...> 1997. Katalog, Bottrop/Essen, 1997, S. 194–203; Jan Gerchow: Bürger auf der Straße. Stadtbürger und Stadtherren von Brügge bis Riga vom 12. bis zum 14. Jahrhundert, ten pat, p. 265–273.

¹⁰⁵ Plg. Heiner Lück: Bergrecht, Bergregal, in: HRG² 1 (2008), Sp. 527–533, čia Sp. 529–531; Dirk Moldt: Deutsche Stadtrechte im mittelalterlichen Siebenbürgen. Korporationsrechte-Sachsenspiegelrecht-Bergrecht (= Studia Transylvanica 37), Köln/Weimar/Wien, 2009.

¹⁰⁶ Schubart-Fikentscher (žr. nuorodą Nr. 26), p. 9.

¹⁰⁷ Taip pat plg. Heiner Lück: „Deutsches Recht im Osten“. Strukturen, Kontexte und Wirkungen eines sensiblen Forschungsthemas (19. Jh. bis 1990), in: ZRG GA 126 (2009), S. 175–206. Naujausios kritinės perspektyvos požiūriu taip pat plg. Enno Bünz: Kühren 1154: Ostsiedlung und Landesausbau in Sachsen. Eine Einführung, in: to paties (Hg.): Ostsiedlung und Landesausbau in Sachsen. Die Kührener Urkunde von 1154 und ihr historisches Umfeld (= Schriften zur sächsischen Geschichte und Volkskunde 23), Leipzig, 2008, S. 17–44; Christian Lübke: Ostkolonisation, Ostsiedlung, Landesausbau im Mittelalter. Der ethnische und strukturelle Wandel östlich von Saale und Elbe im Blick der Neuzeit, ten pat, p. 467–484.

¹⁰⁸ Plg. susijusius straipsnius leidinyje: Eduard Mühle (Hg.): Rechtsstadt – Gründungen im mittelalterlichen Polen (= Städteforschung A/81), Köln/Weimar/Wien, 2011.

¹⁰⁹ Schubart-Fikentscher (žr. nuorodą Nr. 26), p. 30 f.

¹¹⁰ Plg. su Elbingu (*Elbing*, *Elbląg*): Karolina Wódkowska: Der sog. Elbinger Kodex (Exponatbeschreibung), in: Seibt/Borsdorf/Grütter (žr. nuorodą Nr. 104), S. 240; Schubart-Fikentscher (žr. nuorodą Nr. 26), p. 368 ff; Hermann Kownatzki: Elbing, in: Erich

patys miestiečiai apsisprendavo, kokią kito miesto teisę pasirinkti ir kreiptis į jį teisinės informacijos.

5. Tam tikra alternatyva konkrečios teisės suteikimui, remiantis valdžios ir pavaldumo santykiais, yra teisėtvarkos sutartinis nustatymas¹¹¹. Tokiu atveju privilegijavimo pagrindu galėjo tapti miesto siuzerenui pateiktas miestiečių pagėdavimas suteikti tam tikrą teisę. Taip būdavo priartėjama prie teisės perdavimo sutartinio varianto¹¹².
6. Iš Šventosios Romos imperijos miesto teisės Viduramžiais būdavo perduodamos ir prievarta, tai buvo susiję su karinės jėgos naudojimu ar su krikščioniškomis misijomis.
7. Galiausiai dar lieka tie perdavimo ir perėmimo modeliai, apie kuriuos, stokojant išlikusių dokumentų arba kitų įrodymų, nieko nežinome.

Žinoma, reikia taip pat atsižvelgti į tai, kad šių transfero kelių, kuriais minėti kompleksiški procesai čia buvo apibūdinti, negalima vieno nuo kito tiksliai atriboti, jie veikia susipina tarpusavyje. Konkrečios teisės mieste įvedimas, privilegijos suteikimas ar kitas teisės transfero būdas nebuvo vienkartiniai aktai. Bėgant metams ir dešimtmečiams, jie galėjo varijuoti ir skirtingai vystytis. Nepaisant to, čia trumpai apžvelgti transfero būdai, savaime suprantama, kritikuotini, tačiau gali praversti kaip tinkamas (bet koku atveju papildy-

tinus) modelis, siekiant iš dalies suvokti daugiopas teisės transfero į Viduramžių miestus ir iš jų raiškos formas. Taip pat visiškai aišku, kad čia pateiktas pasiūlymas yra formalus ir labai nutolęs nuo konkrečių gyvenviečių istorijos aplinkybių bei dalyvavusių veikėjų (pirklių, miestiečių, miesto siuzerenu, bažnyčių, vienuolynų ir kt.) ūkinių ir politinių interesų. Daug kas priklauso nuo to, kaip suvokiami miesto teisė, jos suteikimas, privilegijavimas, perėmimas, lokacija ir t. t. Kadangi pirmiau buvo pateikti samprotavimai apie šių reiškinų turinį, komplikuoju debatų dėl minėtų sąvokų čia tebūnie atsakyta.

3. *Matmenys*

Čia apžvelgtų procesų laiko ir erdvės matmenys yra gana aiškūs. Juos telieka trumpai apibendrinti.

Prieš XII a. pabaigą Magdeburgo miesto teisė susiformavo iš X a. dar sunkiai verifikuojamos prekyvietės teisės ir pirklių teisės kaip miesto gyventojams, t. y. ne tik pirkliais, palanki teisė. Nepriklausomai nuo to tarp 1220 ir 1235 m. visų pirma buvo sukurtas Saksų veidrodis, kuriame raštu užfiksuoti saksų žemės teisiniai papročiai. Magdeburgo teisė ir Saksų veidrodis susiliejo į nesuskaičiuojamus variantus „saksų-Magdeburgo teisės“, kurią jos taikymo vietose lokalioms sąlygoms pritaikė vietiniai valdovai, pareigūnai (raštininkai!), teisės praktikai ir teisininkai.

Orientuojantis į 1937 m. latvių civilinį kodeksą, galima kalbėti apie maždaug 700 metų trukusią saksų-Magdeburgo teisės įtaką Vidurio ir Vidurio Rytų Europoje. Abu savo ištakomis vokiški teisės šaltiniai – Magdeburgo miesto teisė ir Saksų veidrodis – radosi Elbės vidurupio teri-

Weise (Hg.): Handbuch der historischen Stätten. Ost- und Westpreussen, Stuttgart, 1961 (naujas leidimas 1981), S. 45–51, čia p. 45 f.

¹¹¹ Schubart-Fikentscher (žr. nuorodą Nr. 26), p. 11, 23 f.

¹¹² Toks atvejis, atrodo, buvo Plocke (1237); plg. Kuhn (žr. nuorodą Nr. 32).

torijoje prie Magdeburgo ir Magdeburge. Iš čia Magdeburgo teisė ir Saksų veidrodis įvairiais perdirbiniais buvo perimti šimtų vietovių, pasklidusių tarp Elbės Vokietijoje ir Dniepro Ukrainoje bei Dauguvos Latvijoje¹¹³. Joks vokiškas teisės tekstas iki šiol niekada nebuvo pasiekęs tokios įtakos.

Baigiamosios pastabos

Nepaisant visos euforijos, kuri dažnai įsiliepsnoja pozityviai vertinamų sąvokų „Saksų veidrodis“ ir „Magdeburgo teisė“ atžvilgiu, negalima nepastebėti, kad vadinamasis teisės transferas iš vidurio Vokietijos ukrainietišku ir baltišku sričių link nebuvo linijinė kultūros reiškinių sklaida

iš vakarų į rytus. Be vietinių perdirbinių, kuriuos, pažindami vietinius teisinius santykius, parengė teisės žinovai daugybėje saksų-Magdeburgo teisės galiojimo sričių ir vietų, tokios žavinčios temos kaip „Saksų-Magdeburgo teisė kaip jungiamoji grandis tarp Rytų ir Vidurio Europos teisėtvarkų“¹¹⁴ šiandien greičiausiai nebūtų.

Lenkų, lietuvių, latvių, baltarusių, vengrų, čekų, slovakų ir ukrainiečių elitai iš Magdeburgo teisės sukūrė tai, kaip mes šiandien šį fenomeną suprantame. Jie visi verti didelės padėkos už tai, kad sukūrė stabilią ir taikią europinę teisės kultūrą, kurios bendrumas radosi ne iš romėnų-kanonų teisės, be abejo, padėjusios svarbesnį pagrindą Europos¹¹⁵ ir pasaulio¹¹⁶ teisės raidai.

*Iš vokiečių kalbos vertė
Vytautas Volungevičius ir
Jolanta Karpavičienė*

¹¹³ Taip pat plg. Friedrich Ebel: Von der Elbe zur Düna – Sachsenrecht in Livland, einer Gemengelage europäischer Rechtsordnungen, in: Lück/Puhle/Ranft (žr. nuorodą Nr. 2), S. 37–43.

¹¹⁴ Plg. šio projekto aprašymą: Heiner Lück: Einführung: Das sächsisch-magdeburgische Recht als kulturelles Bindeglied zwischen den Rechtsordnungen Ost- und Mitteleuropas, in: Eichler/Lück (žr. nuorodą Nr. 3), S. 1–28.

¹¹⁵ Plg. Paolo Grossi: Das Recht in der europäischen Geschichte. Aus dem Italienischen übersetzt von Gerhard Kuck, München, 2010.

¹¹⁶ Plg. Thomas Duve: Von der Europäischen Rechtsgeschichte zu einer Rechtsgeschichte Europas in globalhistorischer Perspektive, in: Rg 20 (2012), S. 18–71.

DIE ANFÄNGE DES MAGDEBURGER STADTRECHTS UND SEINE VERBREITUNG IN EUROPA: STRUKTUREN, MECHANISMEN, DIMENSIONEN

Heiner Lück

Z u s a m m e n f a s s u n g

Im Mittelalter und in der frühen Neuzeit gingen mannigfache Impulse für die europäische Kulturgeschichte von Mitteleuropa aus. Dazu gehörten auf rechtlichem Gebiet der Sachsenspiegel und das Stadtrecht von Magdeburg. Beide Rechtsquellen prägten nicht nur das Rechtsleben im mittel-, ost- und norddeutschen Raum, sondern darüber hinaus beeinflussten sie in erheblichem Maße auch die Rechtsordnungen mehrerer ostmitteleuropäischer Länder. Im Artikel werden die Entstehungsvorgänge des Stadtrechts im mitteleuropäischen Raum sowie die Entfaltung dieser komplexen Prozesse in Magdeburg behandelt. Das Magdeburger Stadtrecht hat sich gegen Ende des 12. Jahrhunderts aus einem nicht näher verifizierbaren Markt- und Kaufmannsrecht des 10. Jahrhunderts als ein für die städtische Bevölkerung, d. h. nicht nur für die Kaufleute, günstiges Recht herausgebildet. Dabei werden genetische Verknüpfung des Magdeburger Rechts mit dem Sachsenspiegel beleuchtet und die Quellengruppen des sächsisch-magdeburgischen Rechts konkretisiert. Es werden die Mechanismen der Weitergabe des Magdeburger Stadtrechts, die Entstehung sowie das Funktionieren der rechtsverwandtschaftlich gebundenen Stadtrechtsfamilien, von denen die Magdeburger und Lübecker Stadtrechtsfamilien die bedeutendsten waren, vorgestellt. In der engen Verbindung mit dem Sachsenspiegel gelangte das Magdeburger

Recht unter anderem nach Schlesien, Polen, in das Deutschordensland, in das Baltikum, in die Ukraine, nach Böhmen, Mähren und Ungarn. Das Magdeburger Stadtrecht und der Sachsenspiegel verschmolzen zu unzähligen Varianten des sächsisch-magdeburgischen Rechts, welche an seinen Anwendungsorten durch dort ansässige Herrschaftsträger, Amtspersonen, Rechtspraktiker und Rechtsgelehrte den örtlichen Bedingungen angepasst wurden. Anhand der zahlreichen rechtshistorischen und geschichtlichen Materialien werden im Artikel die Strukturen der Verbreitung des Magdeburger Rechts in Mittel- und Osteuropa detailliert beschrieben und die komplexen Transferwege dieses Rechts behandelt. Der Verfasser beleuchtet die zeitlichen und räumlichen Dimensionen dieses Phänomens. Man kann von einem etwa 700 Jahre dauernden Einfluss des sächsisch-magdeburgischen Rechts in Mittel- und Ostmitteleuropa sprechen. Beide ursprünglich deutschen Rechtsquellen, das Magdeburger Stadtrecht und der Sachsenspiegel, die im Gebiet an der mittleren Elbe bei bzw. in Magdeburg entstanden, wurden von hier aus in ihren vielfältigen Bearbeitungen in Hunderte von Orten übernommen, die sich zwischen der Elbe in Deutschland und dem Dnjepr in der Ukraine bzw. der Düna in Lettland verteilen. Eine solche Wirkung hat bis heute nie wieder ein deutscher Rechtstext erreicht.

*Iteikta 2015 10 12
Parengta skelbti 2015 11 11*